

POLITIČKI PROCESI: IZBORI U SRBIJI 2014.

Parlamentarni izbori u Srbiji 2014.

Dušan Vučićević

Apsolutni je pobjednik izbora
2014. Srpska napredna stranka.
Naprednjaci su za manje od dvije
godine na vlasti uspjeli udvostručiti
broj osvojenih glasov

Deseti po redu izbori za zastupnike (*narodne poslanike*) u Narodnoj skupštini Republike Srbije od ponovnog uvođenja višestranačja održani su 16. ožujka 2014. godine. Iako je vladajuća koalicija imala komotnu većinu potrebnu za provođenje reformi i bez obzira na to što u njoj nije bilo prevelikih sukoba, deveti saziv srpskog parlamenta trajao je kraće od dvije godine. U gotovo četvrt stoljeća novije srpske parlamentarne povijesti samo su dva izborna ciklusa, 1997. i 2012. godine, održana nakon isteka ustavom utvrđenoga četverogodišnjeg mandatnog razdoblja srpskog parlamenta. Zbog toga raspisivanje izvanrednih izbora 29. siječnja 2014. ne predstavlja pojavu koja je strana srpskoj parlamentarnoj praksi. Ipak, izbori su raspisani u situaciji kada je Vlada uživala podršku kako u zemlji tako i u inozemstvu, a ni razjedinjene i oslabljene oporbene stranke nisu iskazivale ozbiljne zahtjeve za provjeravanjem izborne volje građana. Stoga osnovni razlog za raspisivanje novih izbora leži u strukturalnom nedostatku koji je imala izvršna vlast formirana 2012. godine. Na njezinu čelu nalazio se Ivica Dačić, vođa socijalista, manjeg koalicijskog partnera, dok su se naprednjaci sa skoro 10 posto više glasova bili zadovoljili položajem prvog potpredsjednika Vlade i većim brojem ministarskih mjesta. Kako su istraživanja javnoga mnijenja pokazivala konstantan rast podrške naprednjacima i Aleksandru Vučiću, odluka predsjedništva Srpske napredne stranke da se ide na nove izbore nije predstavljala iznenađenje. Iako je formalno postojala i mogućnost da se u parlamentu formira nova većina bez naprednjaka, socijalisti su prihvatili rukavicu bačenu u lice te je na Vladin prijedlog predsjednik Tomislav Nikolić raspisao

Dušan Vučićević, asistent na Fakultetu političkih nauka u Beogradu. E-pošta: dusan.vucicevic@fpn.bg.ac.rs

izvanredne izbore. Prijevremeni parlamentarni izbori održani su istovremeno s izborima za Skupštinu grada Beograda i lokalnim izborima u četiri općine.

Politički okvir

Prethodni izbori u Srbiji, održani 6. svibnja 2012. godine, pretvorili su se u opće izbore jer su građani osim predstavničkih tijela u velikom broju jedinica lokalne samouprave i Autonomnoj Pokrajini Vojvodini te zastupnika u Narodnoj skupštini

Osnovni razlog za raspisivanje novih izbora leži u strukturalnom nedostatku koji je imala izvršna vlast formirana 2012. godine. Na njezinu čelu nalazio se Ivica Dačić, vođa socijalista, manjeg koalicijskog partnera, dok su se naprednjaci sa skoro 10 posto više glasova bili zadovoljili položajem prvog potpredsjednika Vlade i većim brojem ministarskih mjesta

istovremeno birali i predsjednika Republike. Odluka Borisa Tadića da podnese ostavku godinu dana prije isteka predsjedničkog mandata i provjeri svoj legitimitet na novim izborima bila je, prije svega, motivirana idejom da će popularnost koju je uživao uspjeti prenijeti i na listu Demokratske stranke te da će istovremeno održavanje izbora na svim razinama dodatno homogenizirati pristaše njegove politike. Kasnije će se ispostaviti da je Tadićeva odluka skupo koštala demokrate jer je nakon Nikolićeve pobjede u drugom krugu predsjedničkih izbora došlo do potpunog preslagivanja vlasti na državnoj razini. Gubitkom predsjedničkog mandata Tadić je ostao bez dotadašnjih koalicijskih partnera, mogućnosti za sastavljanje Vlade, ali i bez mjesta predsjednika DS-a. Relativni neuspjeh na parlamentarnim izborima tako je pretvoren u potpuni izborni krah demokrate. S druge strane, Nikolić je postao apsolutni pobjednik – naprednjaci su formirali Vladu, a novoosnovana je stranka uz to uspjela preuzeti najveći dio birača i članstva Srpske radikalne stranke. Poslije izbora socijalisti su po drugi put napravili zaokret. Nakon iznenađujućeg ulaska u Vladu s demokratima 2008. godine, dotadašnjim koalicijskim partnerima okrenuli su leđa, motivirani položajem premijera koji su im naprednjaci bili ponudili. Tako je u srpnju 2012. sastavljena Vlada u kojoj su sudjelovale Srpska napredna stranka, Socijalistička partija Srbije, Partija ujedinjenih penzionera Srbije, Jedinstvena Srbija, Ujedinjeni regioni Srbije, Nova Srbija, Stranka demokratske akcije Sandžaka i Socijaldemokratska partija Srbije.¹

broj 17 - travanj 2014.

Kao glavne prioritete u svojem uvodnom obraćanju Narodnoj skupštini premijer Dačić naveo je gospodarski oporavak (smanjenje proračunskog deficita i javnog duga, povećanje BDP-a, pad nezaposlenosti, poticaji izvoznima i poljoprivredi) bez štednje, rješavanje kosovskog problema, jačanje regionalne suradnje i stupanje na snagu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju i otvaranje pregovora o članstvu u EU-u, borbu protiv kriminala i korupcije, racionalizaciju državne uprave i ulaganje u infrastrukturne projekte.²

Iako ni naprednjaci ni socijalisti u kampanji nisu inzistirali na nužnosti započinjanja dijaloga između Beograda i Prištine, sredinom listopada 2012. godine u Bruxellesu su započeli pregovori Ivica Dačića i kosovskog premijera Hashima Thaçija, uz posredništvo visoke predstavnice EU-a za vanjsku politiku i sigurnost Catherine Ashton. Cilj pregovora bila je normalizacija odnosa Srbije i Kosova, koja je predstavljala osnovni uvjet za daljnji napredak Srbije u procesu europskih integracija. Nakon deset krugova pregovora, 19. travnja 2013. potpisan je Briselski sporazum kojim se Srbija obavezala na ukidanje srpskih institucija na sjeveru Kosova koji ni *de facto* ni *de jure* nije bio pod kontrolom Prištine. Sporazumom je zauzvrat bilo predviđeno osnivanje Zajednice srpskih općina pomoću koje bi preostali Srbi na Kosovu zadržali određeni stupanj autonomije, a sve to nakon održavanja lokalnih izbora na sjeveru po kosovskim zakonima. Briselskim sporazumom implicitno su priznate kosovske institucije, zakoni i ustav, čime je učinjen još jedan korak na putu priznavanja neovisnosti, a kooperativni srpski dužnosnici su nakon održavanja lokalnih izbora u studenome kao nagradu 20. prosinca 2013. dobili datum za otvaranje pregovora o članstvu u EU-u. Za konačnu odluku o početku pregovora i stupanju na snagu SSP-a tri mjeseca ranije ključna je bila procjena Njemačke o napretku u odnosima Beograda i Prištine. Tako su preobraženi radikali, do 2012. oštri kritičari bilo kakvih razgovora s kosovskim institucijama, u suradnji sa socijalistima ostvarili ono što demokrati u prethodnim godinama nisu uspijevali – formalno započeti pregovore s EU-om i dobiti jednoglasnu podršku zapadnoeuropskih vlada i Sjedinjenih Država. Promjeni odnosa Europe i SAD-a prema Srbiji dodatno je doprinijela i daljnja normalizacija odnosa sa svim državama u regiji.

Osim rekonceptualizacije stranačke politike SPS-a i SNS-a, promjenama u stranačkom, ali i političkom sustavu kumovale su i smjene na čelu Demokratske stranke, u kojoj je Tadića zamijenio dugogodišnji beogradski gradonačelnik Dragan Đilas, i SNS-a u kojem je Nikolića zamijenio Vučić. Iako Nikolić nije bio podložan ustavnoj obvezi podnošenja ostavke na mjesto predsjednika naprednjaka, vođen predizbornim obećanjem da će za razliku od Tadića biti "predsjednik svih građana Srbije", prepustio je upravljanje SNS-om Vučiću. Pokazat će se da će takvim činom položaj predsjednika Republike biti vraćen u ustavne okvire. Za razliku od Tadića, koji je od 2008. u kombinaciji sa slabim premijerom bio ključna figura na političkoj sceni, Nikolić će gubljenjem kontrole nad stranačkim aparatom ponovo pomaknuti klatno od predsjedničke faze prema parlamentarnoj fazi srpskog polupredsjedničkog ustavnog aranžmana.

Određeni pomaci, na kojima su naprednjaci temeljili svoj optimizam pred ožujске izbore, postignuti su u borbi protiv organiziranog kriminala i korupcije. Odmah nakon formiranja

Vlade stvorena je radna skupina koja je imala zadatak ispitati 24 sporne privatizacije, na koje je bila upozorila i Europska komisija, a krajem 2013. završene su predistražne radnje u svim predmetima i podignute optužnice.³ Tijekom 2013. počelo je i suđenje Miroslavu Miškoviću, vlasniku tvrtke Delta i jednom od najbogatijih Srba, za utaju poreza i nezakonito izvlačenje novca iz cestarskih poduzeća, riješen je slučaj ubojstva novinara Slavka Ćuruvije iz 1999. godine te su podignute optužnice u aferi Agrobanka. Vlada i Vučić uspješno su se predstavili građanima kao oštri borci protiv kriminala, korupcije i gospodarskih malverzacija, čime su naprednjaci munjevitom brzinom kapitalizirali svoj položaj u Vladi.⁴ Naravno, oporba ih je optuživala za selektivnost i medijski linč protiv političkih protivnika. Borbom protiv korupcije i organiziranog kriminala, uz vanjskopolitičke uspjehe, zasnovane prije svega na implicitnom priznavanju kosovske neovisnosti, iscrpljuje se popis uspjeha Dačićeve vlade.

Kejnzijanska ekonomska politika, koja se proklamirala na početku mandata Vlade, nije dala rezultate. Javni dug u 2013. godini skočio je sa 17,671 na 20,088 milijuna eura, odnosno udio javnog duga u BDP-u sa 59,3 na 61,2 posto. Proračunski deficit iznosio je 173,668 milijuna dinara, smanjen je broj zaposlenih osoba s 1 727 000 na 1 715 000, a realne stope rasta plaća i mirovina bile su negativne (–1,5 odnosno –3,4). Racionalizacija državne uprave nije provedena, a nastavljena je i praksa zapošljavanja prema stranačkim kriterijima, tako da je u javnom sektoru, prema procjenama, u siječnju 2014. radila 781 000 ljudi. U 2013. zabilježen je realni rast BDP-a od 2,0 posto, a ohrabrujući su bili i rast industrijske proizvodnje i porast izvoza, što je donekle ublažilo vanjskotrgovinski deficit.⁵ Negativnu ekonomsku

čemu su resore financija i gospodarstva od Ujedinjenih regiona Srbije, koji su u manjoj ili većoj mjeri kreirali ekonomsku politiku Srbije posljednjih desetak godina, preuzeli naprednjaci. Ključne ekonomske resore dobile su dotad široj javnosti nepoznate

Glavni problemi postojećeg izbornog modela u Srbiji mahom su povezani s postojanjem jedne izborne jedinice

nestranačke osobe, Lazar Krstić i Saša Radulović. Ipak, rekonstruirana Vlada nije dugo potrajala. Ubrzo su se pojavile prve pukotine u njezinu funkcioniranju. Reformska politika koju je zagovarao novi ministar gospodarstva Radulović, a koja je bila usmjerena na ukidanje dotadašnjeg modela privlačenja stranih ulaganja politikom subvencioniranja i na gašenje svih institucija koje su podršku gospodarstvu osiguravale novcem svih poreznih obveznika, doživjela je poraz nakon što nijedan od četiriju zakona na čijemu je usvajanju Radulović inzistirao nije ušao u parlamentarnu proceduru. Ministar gospodarstva podnio je ostavku i za zaustavljanje reformi optužio Vučića, ali njegova ostavka nije ni prihvaćena jer su u međuvremenu raspisani novi izbori. Tako je nakon samo 18 mjeseci i dva kabineta, Srbija, shrvana ekonomskim problemima, ali s poboljšanim vanjskopolitičkim položajem, ušla u izbore od kojih se nisu očekivale turbulentne promjene.

Normativni okvir

Izbori 2014. održani su po modelu uspostavljenom 2000. – proporcionalnom izbornom sustavu s jednom izbornom jedinicom, petpostotnim izbornim pragom i D'Hondtovom formulom raspodjele mandata. Nakon dvokružnoga većinskog sustava (1990.) i razmjernog sustava s devet (1992., 1993.) i 29 izbornih jedinica (1997.) dizajnirao se izborni sustav koji se uz manje izmjene koristi već šesti put, bez obzira na nedostatke do kojih u njegovoj primjeni dolazi. Zakon o izboru narodnih poslanika iz 2000. godine noveliran je dvaput. Najprije je 2004. ukinut izborni prag za stranke nacionalnih manjina koje u postupak raspodjele mandata ulaze ako na izborima dosegnu prirodni izborni prag. Posljednja promjena izbornih pravila 2011. odnosila se na raspodjelu mandata. Dotad su izborne liste praktički bile zatvorene za birače, a stranačka su vodstva nakon izbora mogla raspodjeljivati mandate kandidatima ne vodeći računa o njihovu redoslijedu na izbornoj listi. Nakon odluke Ustavnog suda da se izravnim miješanjem stranaka u proces dodjeljivanja mandata narušava princip neposrednosti izbora, zakon je izmijenjen, a stranke su obvezne mandate dodjeljivati prema redoslijedu na listi, vodeći pritom računa da svako treće zastupničko mjesto pripada manje zastupljenom spolu. Ovine je također ukinuta višegodišnja praksa bjanko ostavki koje su kandidati, još prije utvrđivanja izbornih lista, potpisivali stranačkim središnjicama, a koje su one kasnije mogle aktivirati u slučajevima otkazivanja poslušnosti zastupnika. Postojanjem bjanko ostavki slobodni mandat praktički se sveo na stranački

Kasnije će se ispostaviti da je Tadićeva odluka skupo koštala demokrate jer je nakon Nikolićeve pobjede u drugom krugu predsjedničkih izbora došlo do potpunog preslagivanja vlasti na državnoj razini. Gubitkom predsjedničkog mandata Tadić je ostao bez dotadašnjih koalicijskih partnera, mogućnosti za sastavljanje Vlade, ali i bez mjesta predsjednika DS-a

sliku dodatno je pojačao zastoj u realizaciji velikih infrastrukturnih projekata, poput izgradnje plinovoda Južni tok kroz Srbiju i cestogradnje. Nezadovoljstvo ekonomskim kretanjima bilo je očito i u redovima vladajuće koalicije te je nakon nekoliko mjeseci najava, 1. rujna 2013. provedena rekonstrukcija Vlade, pri

vezani mandat, ali je nakon kritika Venecijanske komisije Vijeća Europe institut bjanko ostavki ukinut.

Glavni problemi postojećeg izbornog modela u Srbiji mahom su povezani s postojanjem jedne izborne jedinice. Prvo, konstituiranje Srbije kao jedinstvene izborne jedinice dovodi do snažne depersonaliziranosti izabranih predstavnika. Građani zaokruživanjem rednog broja ispred izborne liste sa 250 imena ne znaju tko će ih predstavljati u parlamentu, a zastupnici nemaju uži izborni okrug iz kojeg crpe podršku i zbog toga su podložniji izvršavanju smjernica stranačkih središnjica. Drugo, pri kreiranju izbornih lista važno je "biti dobar" sa stranačkim vodstvom i naći se u samome vrhu izborne liste jer je time mandat praktički zajamčen. To ne samo da demotivira kandidate da se aktivnije uključe u kampanje već i dodatno osnažuje ionako jake partitokratske tendencije u srpskom društvu. Treće, postojanje jedne izborne jedinice dovodi do metropolizacije i deformacije teritorijalnog predstavljanja, pa veliki broj općina nema predstavnike u parlamentu, dok su veliki gradovi, naročito Beograd i Novi Sad, izrazito natpredstavljani (Jovanović 2008: 117–132). Konačno, relativno visok izborni prag ne doprinosi smanjivanju broja parlamentarnih stranaka, pa je poslije izbora 2012. postignut rekordan broj stranaka, saveza i sindikata koji su imali predstavnike u parlamentu – njih čak 40 (Stojanović, 2013: 117–137). Otuda je kao jedno od mogućih rješenja, osim korjenite izmjene izbornog modela i prelaska na neki oblik mješovitog sustava ili povećanja broja izbornih jedinica, u stručnoj javnosti predlagano i uvođenje diferenciranoga izbornog praga za koalicije. U nedostatku cjelovite izborne reforme u posljednjih nekoliko godina ipak je promijenjeno nekoliko zakona koji utječu na ponašanje aktera u izornoj areni. Uređeno je pitanje nadzora financiranja i medijskog praćenja izbornih kampanja, čime je osigurana dodatna ravnopravnost svih kandidata i izbornih lista. Usvojen je Zakon o jedinstvenom biračkom spisku, kojim je prvi put sastavljen jedinstveni elektronski popis birača, a donesen je i novi Zakon o političkim strankama koji je, povećanjem broja potrebnih potpisa za osnivanje stranke sa 100 na 10 000, za cilj imao smanjivanje broja stranaka i dalju institucionalizaciju stranačkog sustava. O efektima posljednjih dvaju zakona bit će riječi u nastavku članka.

Akteri i kampanja

Za mjesta u Narodnoj skupštini natjecalo se 19 izbornih lista, jedna više nego na prethodnim izborima, s ukupno 3020 kandidata. Iako u razmjernome izbornom sustavu stranke najčešće na izbore izlaze samostalno, jer prelazak izbornog praga za svaku relevantnu stranku ne predstavlja nepremostivu prepreku, predizborno je koaliranje u Srbiji u posljednjih nekoliko izbornih ciklusa postalo uobičajenom praksom. Međutim, ove godine izbore je obilježio velik broj pragmatičnih predizbornih koalicija koje su prelazile ideološke razdjelnice.

Uvidom u popis objavljenih izbornih lista teško je utvrditi sve stranke, pokrete, saveze i skupine građana koje su sudjelovale na izborima. Od 19 lista (12 građanskih i sedam manjinskih) samo je njih osam samostalno nastupilo na izborima, pet lista političkih stranaka – Ujedinjeni regioni Srbije, Stranka demokratske akcije Sandžaka, Savez vojvođanskih Mađara, Ruska

stranka i Partija za demokratsko delovanje – i tri skupine građana – Dveri, Treća Srbija i lista "Dosta je bilo" bivšeg ministra gospodarstva Radulovića. Preostale liste predstavljaju koalićijske saveze različitih stranaka i udruga ili su se u njima nalazili i predstavnici drugih stranaka. Tako su se na listi SNS-a našli Nova Srbija, Pokret socijalista, Socijaldemokratska partija Srbije, Srpski pokret obnove, Demohrišćanska stranka Srbije, ali i kandidati Pokreta snaga Srbije, Narodne seljačke stranke, Bošnjačke narodne stranke i udruženja Koalicija izbeglica u Srbiji. Na listi

Očigledno je da je stranački sustav Srbije daleko od željenog stupnja institucionaliziranosti

SPS-a bile su Jedinstvena Srbija i Partija ujedinjenih penzionera Srbije, a na listi DSS-a kandidati Pokreta veterana. Srpska radikalna stranka na izbore je izašla u koaliciji sa Srpskim obrazom i Srpskim narodnim pokretom "Naši", dok je Liberalno demokratska partija sklopila koaliciju s tradicionalnim partnerom Socijaldemokratskom unijom, ali i konzervativnom Bošnjačkom demokratskom zajednicom Sandžaka. Demokratska stranka podnijela je izbornu listu na kojoj su bili kandidati Demokratskog saveza Hrvata u Vojvodini, Bogate Srbije, liberalne Nove stranke bivšeg premijera Zorana Živkovića i Udruženih sindikata Srbije "Sloga". Bivši predsjednik Srbije i DS-a nakon izlaska iz redova demokrata, neposredno prije izbora, formirao je koaliciju koju su činili Nova demokratska stranka – Zeleni, Liga socijaldemokrata Vojvodine, Zajedno za Srbiju, Demokratska zajednica vojvođanskih Mađara, Zajedno za Vojvodinu i Demokratska levica Roma. Izborna lista Crnogorska partija – Josip Broz predstavljala je koalicijski savez Komunističke i Crnogorske partije, a još dvije manjinske liste bile su zasnovane na koalicijskom nastupu. Na listi "Koalicija svih naroda i narodnosti" našle su se Rusinska demokratska stranka i Slovačka demokratska stranka, a na Listi nacionalnih zajednica Bošnjačka demokratska zajednica, Demokratska zajednica Hrvata, Pokret mađarske nade, Građanski savez Mađara i Stranka mađarskog jedinstva. Konačno, na izornoj listi Patriotski front osim Sabora srpskog jedinstva bile su i tri udruge – Srpski sabor "Zavetnici", Slobodna Srbija i Narodni pokret "Preporod Srbije".

Zakon o političkim strankama usvojen 2009. godine, čiji je prvenstveni cilj bila stabilizacija stranačkog sustava i smanjenje broja političkih stranaka s tada registriranih 629, očigledno nije postigao potpuni učinak. Za manje od pet godina u novom registru našle su se ukupno 94 političke stranke, od kojih su najmanje 42 izravno (formiranjem predizbornih koalicija) ili neizravno (postavljanjem kandidata na liste drugih stranaka) sudjelovale na izborima. Očigledno je da je stranački sustav Srbije daleko od željenog stupnja institucionaliziranosti. Veliki broj izbornih stranaka unutar različitih koalicijskih aranžmana ne samo da unosi nered u izbornu ponudu i otežava donošenje izborne odluke već i malim strankama bez podrške u biračkom tijelu omogućava dolazak do mandata preko kriptokoalicija, što vodi pretjeranoj frakcionalizaciji parlamenta i

Tablica 1. Redoslijed izbornih lista⁹

Izborna lista	Broj glasova	%	Broj mandata
koalicija oko Srpske napredne stranke (SNS)	1 736 920	48,35	158
koalicija oko Socijalističke partije Srbije (SPS)	484 607	13,49	44
koalicija oko Demokratske stranke (DS)	216 634	6,03	19
koalicija oko Nove demokratske stranke (NDS)	204 767	5,70	18
Demokratska stranka Srbije (DSS)	152 436	4,24	0
Dveri	128 458	3,58	0
Koalicija oko Liberalno demokratske partije (LDP)	120 879	3,36	0
Ujedinjeni regioni Srbije (URS)	109 167	3,04	0
Stranka vojvođanskih Mađara (SVM)	75 294	2,10	6
Dosta je bilo	74 973	2,09	0
Srpska radikalna stranka (SRS)	72 303	2,01	0
Stranka demokratske akcije Sandžaka (SDA)	35 157	0,98	3
Partija za demokratsko delovanje (PDD)	24 301	0,68	2
Treća Srbija	16 206	0,45	0
Ruska stranka	6547	0,18	0
Crnogorska partija – Broz	6388	0,18	0
Patriotski front	4514	0,13	0
Lista nacionalnih zajednica	3983	0,11	0
Rusinska demokratska stranka – Slovačka demokratska stranka (RDS-SDS)	3182	0,09	0

otežava njegovo funkcioniranje i formiranje stabilnih vladinih većina.

Izborna kampanja trajala je kratko, ali je predstavljala kulminaciju niza kampanja vođenih od izbora 2012. godine, koje su se sile u jednu permanentnu kampanju. Na ekonomske i socijalne teme u kampanji otpada više od dvije trećine poruka, dok su sve ostale teme (npr. korupcija i kriminal, obrazovanje,

Ovakva struktura poruka svjedoči o nepostojanju programske kampanje u kojoj bi se nudile određene javne politike; govorilo se opet o ciljevima, a ne o mjerama kojima bi se rješavali konkretni problemi. Okosnica kampanje bila su predizborna obećanja o izlasku Srbije iz ekonomske krize i poboljšanju životnog standarda provođenjem "radikalnih" reformi, pri čemu su prednjačila "bajkovita obećanja SNS-a o velikim novcima koji stižu iz inozemstva". Kampanja je, mada u manjoj mjeri nego 2012. godine, bila pretežno negativna, a često i "prljava", a u njoj su, kao i u najvećem broju prethodnih, dominirali stranački vođe. Tako je ekonomska i socijalna agenda kampanje bila u funkciji promocije lidera, pa su "glasači znali za koga su glasali, a tek posle izbora saznat će i to za šta su glasali".⁶

Iako je kampanja trajala kraće nego obično, prvi podatci pokazuju da nije bila mnogo jeftinija od prethodnih. Za njezino financiranje iz proračuna bilo predviđeno oko sedam milijuna eura. Od toga se 20 posto dijeli na podnositelje svih lista koji su izjavili da će koristiti sredstva iz javnih izvora i položili izbornu jamstvo, a 80 posto podnositeljima lista koje su osvojile mandate, razmjerno broju osvojenih mandata.⁷ Međutim, prema prvim podacima *Transparency Internationala*, samo na oglašavanje na nacionalnim televizijama i na veleplakate u Beogradu potrošeno je nešto više od 12 milijuna eura.⁸ Na koji su način stranke financirale predizborne aktivnosti bit će jasnije nakon podnošenja izvješća o potrošenim sredstvima Agenciji za borbu protiv korupcije, a u velikim problemima bit će one stranke koje nisu prešle izborni prag i koje još iz prethodnih izbornih ciklusa vuku dugovanja na temelju kredita koje su podizale kod banaka.

Očigledno je da srpski građani i dalje kao glavnog krivca za ekonomske nedaće percipiraju Demokratsku stranku i da su dali bjanko podršku Aleksandru Vučiću za još jedan mandat u kojemu su obećane "radikalne" reforme i izlazak iz ekonomske krize

znanost i zdravstvo) bile u drugom planu. Druga karakteristika izborne ponude opće su poruke koje su upućivale na osnovne pravce djelovanja stranaka (83 posto poruka), dok su konkretna obećanja, kojima se operacionaliziraju opći ciljevi, naznačuju mjere i rokovi za njihovo ostvarivanje, bila rijetka (17 posto).

Tablica 2. Indeksi disproporcionalnosti, efektivnog broja stranaka i izborne volatilnosti¹¹

Izbori	Indeks disproporcionalnosti	Indeks efektivnog broja stranaka ¹²	Indeks izborne volatilnosti
2000.	5,34	2,91	
2003.	6,42	4,80	47,60
2007.	5,16	4,59	22,29
2008.	2,18	4,56	20,72
2012.	7,27	7,01	27,56
2014.	12,29	3,07	32,98

Rezultati i posljedice

Relativno niska izlaznost i velik broj propalih glasova, dominacija naprednjaka i solidan rezultat koalicije oko SPS-a (čime su stranke koje su činile prethodnu Vladu osvojile gotovo dvije trećine glasova), izborni brodolom demokrata i ulazak u parlament liste okupljene oko Borisa Tadića, tektonski poremećaji na srbijanskoj stranačkoj sceni u obliku gubitka parlamentarnog statusa DSS-a, LDP-a i URS-a, ostanak izvan parlamentarnih klupa svih stranaka koje se protive ulasku Srbije u EU i dobar rezultat lista nacionalnih manjina samo su neke od značajki rezultata ovih izbora.

Na 8387 biračkih mjesta pravo glasa imalo je 6 765 998 birača. Na birališta je izašlo ukupno 53,09 posto upisanih birača, oko 5 posto manje nego 2012. godine. Uostalom, od repluralizacije stranačkog spektra ovo je rekordno niska izlaznost. Razlozi za pad izlaznosti vjerojatno leže u lošoj ekonomskoj situaciji i padu standarda građana, kao i u izvjesnosti izbornog ishoda, s obzirom na to da su se izbori sveli na natjecanje za "Vučićevu najbolju udavaču" i borbu za prelazak određenih stranaka preko praga, što je dodatno demotiviralo birače.¹⁰ Izlaznost je bila najveća u Središnjoj Srbiji (53,99 %), naročito u okruzima na jugu i jugoistoku Srbije, zatim u Vojvodini (51,57 %) i Beogradu (50,68 %), a najniža na Kosovu i Metohiji (32,96 %).

U parlamentu neće sjediti nijedan zastupnik koji se protivi članstvu Srbije u EU-u

Čak i uz ovako nizak odaziv birača, samo četiri liste uspjele su prijeći izborni prag, a nijedna od njih na izborima nije nastupila samostalno. Osim njih, mandate su osvojile još tri stranke nacionalnih manjina – mađarske, bošnjačke i albanske. Tako je od 19 izbornih lista samo njih sedam steklo parlamentarni status, a ukupno je bilo 699 036 propalih glasova, skoro 300 000 više nego na prethodnim, a 600 000 više nego na izborima 2008. godine. Izvan parlamenta, prvi put od osnutka, ostali su DSS, URS i LDP. Zbog izbornog neuspjeha ostavke na mjesta predsjednika DSS-a i URS-a podnijeli su Vojislav Koštunica i Mladen Dinkić. Iako ulazak u Narodnu skupštinu samo četiriju građan-

skih lista na prvi pogled stvara dojam okrupnjavanja stranačke scene, pretjerana parlamentarna frakcionalizacija samo je blago ublažena jer se na tim listama nalazi 24 različitih stranaka, pokreta i udruga. Nakon konstituiranja novog saziva moguće je da će u parlamentu biti predstavnici 27 političkih subjekata.

Apsolutni je pobjednik izbora 2014. Srpska napredna stranka. Naprednjaci su za manje od dvije godine na vlasti uspjeli udvostručiti broj osvojenih glasova. Razmjeri naprednjačke pobjede ogromni su, a prvo mjesto nisu osvojili u samo 12 općina (Surdulica i Novo Brdo – SPS; Bosilegrad – DSS; Ada, Senta, Čoka, Kanjiža i Bačka Topola – SVM; Tutin i Sjenica – SDA; Bujanovac i Preševo – PDD). Ako se tomu doda da su socijalisti izgubili samo oko 80 000 birača, gotovo nevjerovatno djeluje činjenica da su stranke koje su činile okosnicu prethodne Vlade, bez obzira na negativne ekonomske pokazatelje, uspjele ojačati biračku podršku. Očigledno je da srpski građani i dalje kao glavnog krivca za ekonomske nedaće percipiraju Demokratsku stranku i da su dali bjanko podršku Aleksandru Vučiću za još jedan mandat u kojemu su obećane "radikalne" reforme i izlazak iz ekonomske krize. Vrtoglavi pad DS-a nakon 2012. nastavljen je i na ovim izborima. Demokrati su izgubili više od 600 000 birača, a još porazniji je podatak da je izvan Beograda DS uspio osvojiti manje od 130 000 glasova. Izbornom krah demokrata umnogome su doprinijele i unutarnje turbulencije i kadrovske smjene, ali i odluka Tadića da uoči izbora izađe iz DS-a i formira vlastitu listu. Tadićeva lista najbolji je rezultat ostvarila u Vojvodini, pa se može reći da je za prelazak izbornog praga presudnu ulogu odigralo uključivanje Lige socijaldemokrata Vojvodine u koaliciju. Ilustrativan je i podatak da u parlamentu neće sjediti nijedan zastupnik koji se protivi članstvu Srbije u EU-u. Stranke koje su inzistirale na teritorijalnom integritetu Srbije i osporavale odredbe Briselskog sporazuma – DSS, Dveri, SRS – ukupno su osvojile više od 10 posto glasova, ali je njihov razjedinjen izborni nastup euroskeptike ostavio bez predstavnika. Desnici je tako ostalo okretanje izvaninstitucionalnim metodama djelovanja, što može biti pogubno za nedovoljno demokratski konsolidirane institucije.

Zbog velikog broja propalih glasova razmjerni izborni sustav s jednom izbornom jedinicom proizveo je najveću izbornu disproporcionalnost još od uporabe sustava apsolutne većine 1990. godine. Fluktuacija glasova u odnosu na prethodne izbore najveća je od 2003. godine, što pokazuje slabu institucionaliziranost stranačkog sustava, neukorijenjenost stranaka u društvu

i nisku razinu stranačke identifikacije građana. S druge strane, disproportionalnost između broja osvojenih glasova i mandata i uvjerljiva pobjeda naprednjaka dovele su do smanjivanja parlamentarne frakcionalizacije. Čak i kada bi sve stranke koje će

U nadolazećem razdoblju Srbiju očekuju teške reforme uslijed kojih će još jedan broj građana, prije svega onih u javnim poduzećima i javnoj upravi, ostati bez posla

nakon konstituiranja parlamenta imati najmanje pet zastupnika samostalno formirale zastupničke klubove, rascjepkanost parlamenta bit će na najnižoj razini od 2000. godine. To bi trebalo omogućiti formiranje stabilne vlade koja će moći djelovati bez uvjetovanja manjih koalicijskih partnera, što, naravno, ne znači da će naprednjaci formirati jednostranačku vladu. Trenutno, dok skupština još nije ni konstituirana, jedino je izvjesno da će u oporbene klupe sigurno demokrate Dragana Đilasa. Sve ostale opcije još uvijek su otvorene, pri čemu je najmanje vjerojatno da Vladu čine samo stranke okupljene u predizbornoj koaliciji oko SNS-a. U nadolazećem razdoblju Srbiju očekuju teške reforme uslijed kojih će još jedan broj građana, prije svega onih u javnim poduzećima i javnoj upravi, ostati bez posla, što će dodatno smanjiti životni standard i podići socijalne tenzije. Također, u nastavku procesa pregovora s EU-om vjerojatno je da će se mijenjati i pojedine ustavne odredbe, za što će vladajućoj koaliciji biti potrebna dvotrećinska većina. U takvoj političkoj i ekonomskoj situaciji naprednjacima će ići u prilog podjela odgovornosti sa što većim brojem aktera, pa je očekivano da u Vladu uđu i predstavnici manjina i Tadićeva NDS-a, a ne bi bilo iznenađenje da se u njoj ponovno nađu i socijalisti, ali i pojedini bivši ministri iz ranijih vlada demokrata. Stanje u društvu, gospodarstvu i državi staviti će novu vlast na brojne kušnje, a u nekoliko idućih tjedana saznat ćemo koje će stranke sudjelovati u rješavanju nagomilanih problema.

Bilješke

- 1 O parlamentarnim izborima 2012. vidjeti više u: Jovanović 2013: 9–30.
- 2 Uvodni govor mandatar Ivica Dačića. 27. srpnja 2012. http://www.b92.net/info/dokumenti/index.php?nav_id=630723 (pristupljeno 26. ožujka 2014.)
- 3 Vreme (2013). *Izveštaj o 24 privatizacije*. <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=1162898> (pristupljeno 26. ožujka 2014.)
- 4 Neposredno nakon izbora uhićen je i narkobos Darko Šarić koji je milijarde zarađene od krijumčarenja kokaina nesmetano godinama ulagao u nekretnine i kupovinu poduzeća u Srbiji.
- 5 Makroekonomski podatci za 2013. preuzeti su sa stranice Ministarstva financija Republike Srbije.

- 6 Slavujević, Z. i Atlagić, S. *Kampanja za vanredne parlamentarne izbore 2014. godine – ekonomska i socijalna agenda u službi promocije lidera* (neobjavljeni rad). Autori u radu, između ostalog, koriste rezultate kvantitativne analize sadržaja koju je izradila agencija *Ninamedija* od 1. do 13. ožujka 2014. Analiziran je sadržaj 625 jedinica analize identificiranih u središnjim informativnim emisijama RTS-a, B92 i TV Pink i dnevnim novinama *Danas*, *Informer* i *Politika*, kao i na stranicama DS-a, SNS-a, NDS-a, DSS-a, LDP-a, SPS-a i URS-a.
- 7 Izborna se jamstvo vraća ako stranka na izborima osvoji 1 posto glasova, odnosno 0,2 posto ako se radi o stranci nacionalne manjine.
- 8 Transparency International Srbija. <http://www.transparencystnost.org.rs/> (pristupljeno 30. ožujka 2014.)
- 9 Svi podatci o izbornim rezultatima preuzeti su iz izvješća Republičke izborne komisije (RIK), dostupnog na: <http://www.rik.parlament.gov.rs> (pristupljeno 30. ožujka 2014.)
- 10 Postotak izlaznosti ipak je nešto veći, ali to vrijedi i za sve prethodne izborne cikluse. Iako je uoči prethodnih izbora sastavljen jedinstveni, elektronski popis birača, broj birača u njemu ne odgovara realnomu stanju na terenu. U Srbiji, bez Kosova, prema popisu iz 2011. živi 7 186 862 stanovnika. U popisu birača ima samo oko 400 000 manje građana, ali se u njemu nalazi veliki broj ljudi na radu u inozemstvu i građana koji uz srpsko imaju i državljanstva Bosne i Hercegovine ili Crne Gore, a koje popis ne registrira. Realan je broj birača u Srbiji oko 5 700 000, pa je i realna izlaznost veća od one koju RIK registrira.
- 11 O vrijednostima prije 2000. godine, kao i načinu izračunavanja indeksa vidjeti više u: Vučićević 2010: 41–59; Vučićević 2012: 49–50.
- 12 Izračunavanje vrijednosti Laakso-Taagepera indeksa zbog izbornog nastupa velikog broja stranaka u okviru koalicija postavlja dilemu kako brojati koalicije. Iako među srpskim istraživačima postoje različiti pristupi, pa i vrijednosti pokazuju velika odstupanja (od 1,89 do 9,11 za izbore 2000. godine), utvrdio sam tri pravila, od kojih je najvažnije da stranku unutar koalicije treba uzeti kao posebnu jedinicu analize ako u parlamentu formira zaseban zastupnički klub. Kako Narodna skupština još uvijek nije konstituirana, vrijednost za 2014. predstavlja samo projekciju.

Literatura

- Jovanović, M. (2008). Narodna skupština – deformacije teritorijalnog predstavljanja. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*. 2 (2): 117–132.
- Stojanović, B. (2013). Koalicije i izbori u Srbiji 2012. godine. U: Jovanović, M. i Vučićević, D. (ur.). *Izbori u Srbiji 2012. godine – (ne)očekivana promena*. Beograd: Institut za političke studije, str. 117–137.
- Vučićević, D. (2010). Lijphart's Conceptual Map of Democracy: The Case of Serbia. *Serbian Political Thought*. 2 (1–2): 41–59.
- Vučićević, D. (2012). Uloga političkih partija u procesu konsolidacije demokratije u Srbiji. *Politička revija*, 11 (3): 31–64. ■